

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY

DOI: 10.31319/2709-2879.2024iss2(9).318829pp7-13
УДК 330.341.1

Багорка Д.А., аспірант кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-0018-6437
e-mail: bagorkadaniil@gmail.com

Важорка Данило, Postgraduate student of the Department of Economics
Dnipro State Agrarian and Economic University

Науковий керівник: Гончаренко О.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, академік АЕНУ, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро, ORCID ID: 0000-0001-6410-4966, e-mail: Oksana_goncharenko@ukr.net

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ВІДТВОРЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

INSTITUTIONAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION INNOVATIVE REPRODUCTION IN THE NATIONAL ECONOMY

Обґрунтовано інституціональні детермінанти забезпечення розширеного відтворення національної економіки на інноваційних засадах. Встановлено, що інноваційне відтворення визначається сучасною моделлю та онтологічними засадами формування інноваційного процесу, який виступає організаційним базисом для просування наукового продукту до товаровиробника і орієнтований на задоволення потреб споживачів інновацій, а також на розробку власних інновацій, які дозволяють отримувати довгостроковий економічний ефект і орієнтовані на довгостроковий характер інноваційного розвитку.

Аргументовано, що на динаміку інноваційних перетворень, формування організаційної моделі інноваційного процесу і характер розширеного відтворення впливають екзогенні та ендогенні фактори. Систематизовані ендогенні чинники впливу інноваційного відтворення (кадрове, фінансове, інформаційне забезпечення, техніка і технології, організація виробництва.

Обґрунтовано, що екзогенний вплив на інноваційне відтворення справляють фактори, які формуються базисними інститутами економіки, формальними нормами та інфраструктурним забезпеченням.

Ключові слова: детермінанти, відтворення, виробництво, інновація, інноваційний бізнес, трансформація, інституціональне забезпечення, інститут, інституція.

The institutional determinants of ensuring the expanded reproduction of the national economy on an innovative basis are substantiated. It is established that innovative reproduction is determined by the modern model and ontological principles of formation of the innovation process, which acts as an organizational basis for promoting a scientific product to a commodity producer and is focused on meeting the needs of consumers of innovations, as well as on developing own innovations that allow obtaining a long-term economic effect and are focused on the long-term nature of innovative development.

It is stated that in order to modernize the innovation process at all stages of its organization, it is necessary to introduce elements of institutional design to form transitional forms of process implementation and transform them into more modern forms.

It is proved that the organization of the production process based on the development of own innovations provides a spiral dynamics of reproduction, which allows obtaining in a new production cycle modernized or fundamentally new innovations that improve production, contribute to an increase in the output of innovative goods and obtaining a commercial effect in the form of additional monetary income.

It is determined that the innovative type of reproduction is based on a system of regulated formal norms that direct economic entities to participate in the process of production, distribution and consumption of an innovative product. The innovative dynamics is realized through the institutions formed at each level of the hierarchy with the appropriate direction and coordination of the norms of innovative behavior of economic entities.

It is argued that the dynamics of innovative transformations, the formation of an organizational model of the innovation process and the nature of extended reproduction are influenced by exogenous and endogenous factors. The endogenous factors of influence of innovative reproduction (personnel, financial, information support, equipment and technologies, organization of production) are systematized.

It is substantiated that exogenous influence on innovative reproduction is exerted by factors formed by basic economic institutions, formal norms and infrastructure provision.

Key words: *determinants, reproduction, production, innovation, innovative business, transformation, institutional support, institution, institution.*

JEL Classification: *E61; O31*

Постановка проблеми. Дослідження онтологічних аспектів інноваційних змін дозволяє пересвідчитися у поступовій трансформації місця і ролі інновацій в процесі відтворення: від нового фактору виробництва до виключно системної основи розширеного відтворення, що виявляється у поширенні нового способу виробництва, нових технологічних укладів, техніки і продукції. Інноваційне відтворення трансформує наявні форми і структуру процесу нагромадження, змінює умови формування національного багатства та підходи до розуміння джерел економічного розвитку й зростання. Інноваційний фактор постає ключовим джерелом в отриманні конкурентних переваг товаровиробниками.

Економічна історія доводить детермінованість інноваційної динаміки наявним інституціональним середовищем, елементи якого мають іноді суперечливий вплив на інноваційну діяльність й ефективність організації інноваційного процесу. Інституції, норми та правила, які утворюють інституціональне середовище визначають саму можливість продукування інновацій, протидіють або стимулюють їх дифузію, трансфер, комерціалізацію. Сформоване інституціональне середовище створює відповідні управлінські впливи і сприяє функціонуванню організаційних структур, які поєднують інституції, орієнтовані на досягнення визначених завдань.

Практичні дії та інституціональні зміни в забезпеченні інноваційної динаміки поступово трансформують організаційні засади, склад й структуру елементів та якісну характеристику інституціонального механізму, його природу, структурно-функціональну організацію, принципи реалізації і напрями розвитку. В даному контексті можна визнати, що розвиток інновацій реалізуються інституціоналізацією сукупного потенціалу колективної (або суспільної) господарської практики. Вона формується під впливом спрямованих груп інститутів та набору інституцій, формальних і неформальних правил, які створюються суспільством і державою, а також за допомогою запровадження відповідних механізмів, які забезпечують (санкціонують) дотримання формальних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширення досліджень інноваційної проблематики в фундаментальній науці сприяло активізації дискусії навколо модернізації виробничих відносин в контексті надання додаткового імпульсу та визначення стимулів для розвитку продуктивних сил на інноваційних засадах. Саме зміни у характері протікання відтворювального процесу на стадіях суспільного відтворення, які б визначалися інноваційним впливом постають важливою умовою для підвищення ефективності його здійснення.

Імперативність інноваційного розвитку національної економіки потребує досліджень не тільки онтологічних аспектів і теоретичного обґрунтування інноваційної динаміки, а й інституціонального забезпечення розширеного інноваційного відтворення. Обґрунтування інструментів та механізмів інституціонального регулювання інноваційної динаміки суспільного господарства на різних історичних етапах його еволюції із залученням різноманітної методології та інструментарію досліджень здійснювали в наукових працях представники різних наукових шкіл. Системний базис для обґрунтування впливу інституціонального регулювання інноваційної динаміки та визначення потенціалу інновацій в реалізації розширеного відтворення найбільш повно формувався представниками неокласичного, інституціонального та еволюційного напрямів наукової думки. Дослідження інституціональних регулюючих інструментів та обґрунтування формальних норм, які здатні сприяти активізації ендогенного потенціалу інноваційного відтворення й визначення екзогенних елементів інноваційних інститутів, сприятливих для даного типу економічної динаміки знайшло відображення в наукових працях А. Гриценка, Н. Гражевської, В. Геєця, В. Дементьєва, М. Забарної, О. Мельника, Д. Норта, Л. Федулової, А. Чухна, та ін. [1-5; 7-10]. Разом з тим, при значному науковому доробку та різноманітні методологічного інструментарію, залишаються дискусійними окремі питання інституціонального забезпечення інноваційного відтворення суспільного господарства та актуалізується проблематика розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування інституціональних детермінант забезпечення розширеного відтворення національної економіки на інноваційних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна динаміка детермінується процесами суспільного відтворення, яке визначає її кількісні перетворення та якісні зміни. В процесі відтворення відбувається постійне вдосконалення виробничих засобів, які необхідні для забезпечення безперервного перетворення предметів праці у вироблений продукт, призначений для споживання. Особливістю розширеного відтворення є те, що відбувається відшкодування як витраченого капіталу так і формується джерело для додаткових більш досконалих й ефективніших засобів виробництва, підвищується кваліфікаційний рівень працівників, поліпшуються якісні характеристики вироблених продуктів. Джерелом розширеного виробництва є додана вартість, а основною стадією процесу відтворення – виробництво.

Детермінантами реалізації процесу інноваційного відтворення виступають: інституціональне середовище, складові інноваційної інфраструктури, базисні інститути національної економіки, інноваційний потенціал товаровиробників, моделі організації інноваційного процесу. Протягом останніх років модернізаційні перетворення в інноваційній сфері так і не відбулись, в економіці домінують застарілі моделі організації інноваційного процесу (лінійні та лінійно-последовні, незначна кількість інтегрованих), інноваційну діяльність здійснюють незначна частка вітчизняних виробників, а частка підприємств, що реалізують повний цикл інноваційного процесу самостійно мінімальна [7]. Існуючим моделям організації інноваційного процесу в національному господарстві властива розірваність між основними стадіями, обмежений трансфер інновацій, внаслідок відокремленості наукового етапу та етапу засвоєння інновацій, та відсутні стійкі зв'язки із ринковим середовищем, що не дозволяє враховувати попит на розроблені інновації й виявляється в поширенні в національній економіці поліпшуваних та квазіінновацій. Застарілість моделі інноваційного процесу потребує модернізації організаційно-функціонального забезпечення комерціалізації інновацій та дієвого інституціонального механізму для забезпечення інноваційної динаміки.

Безперервний інноваційний процес, його постійний характер, проведення моніторингу інноваційного попиту та ринкових переваг товаровиробників – споживачів інновацій, їх менеджмент та маркетинг потенційно здатні забезпечувати тільки сучасні організаційні моделі інноваційного процесу, які відносяться до п'ятого й шостого поколінь. Запровадження в господарську практику сучасних моделей інноваційного процесу ускладнене вихідними умовами напівзруйнованої інноваційної системи, яка базується на пострадянському підході до його реалізації, а сам процес розпочинається «від наукової лабораторії» з ключовим продуцентом інновацій – НАН України. Вважаємо, що для модернізації інноваційного процесу

на всіх етапах його організації необхідно запроваджувати елементи інституціонального проектування для формування перехідних форм реалізації інноваційного процесу і трансформації їх у більш сучасні.

При реалізації всіх етапів повного циклу інноваційного процесу із розробкою власних інновацій, його тривалість є довшою, адже науковий етап потребує проведення фундаментальних досліджень, які виступають передумовою для продукування інновацій; доведення нововведень до формату дослідних зразків, нових технологій; підготовки промислового виробництва, післявиробничого вдосконалення й доведення до потрібних технічних кондицій інновацій; впровадження, масштабування й комерціалізації. Тільки після завершення етапу комерціалізації може отримуватися додаткова вартість. Процес її створення супроводжується кругообігом або замкнутим відтворювальним циклом, який, схематично може бути представленим «рухом по спіралі». Спіралеподібна траєкторія передбачає врахування проведення маркетингових і наукових досліджень; обґрунтування й створення новацій; проєктування та засвоєння нововведень; масштабування виробництва й впровадження новацій; отримання комерційного ефекту від реалізації інновацій; оцінку та подальші заходи із удосконалення інноваційних розробок на підприємстві на основі зворотних зв'язків і отриманого господарського досвіду; проведення подальших досліджень та розрахунків. Наведена організація інноваційного процесу властива умовам розширеного інноваційного відтворення. При завершенні кожного з окреслених етапів інноваційного процесу отримується додатковий економічний ефект, який матеріалізується у створеній доданій вартості. Відтак інноваційному розширеному відтворенню на основі власних інновацій властивий повний замкнутий цикл і спіралеподібна динаміка.

В макроекономічному вимірі реалізація моделі інноваційного процесу на основі розробки власних інновацій є більш пріоритетною, адже вона здатна прискорювати економічне зростання на основі розвитку інновацій. Подібний інноваційний процес є більш тривалим, трудомістким, він потребує додаткових інвестиційних вкладень і супроводжується додатковими матеріальними та технічними витратами. В той же час, розвиток на основі продукування інновацій не потребує додаткових коштів для придбання інновацій та мінімізує витрати для адаптації нововведень та їх тиражування в існуючих виробничих умовах. До переваг розвитку на основі власних інноваційних розробок відноситься і те, що в кожному наступному повторюваному циклі «розробка інновації – виробниче впровадження інновації», скорочуються терміни інноваційного процесу, який організовується виробничими потужностями конкретного виробника, що сприяє швидшій адаптації, полегшує здійснення реконструкції виробництва, дозволяє отримати якіснішої продукцію та додаткові економічні переваги.

Інноваційний процес, який виходить із ринкових потреб і передбачає залучення інновацій та проведений на основі продукування власних розробок відрізняються тривалістю та впливом на економічну динаміку, яку можна враховувати з позицій макро- й мікроекономічного ефекту.

Залучення інновацій інших розробників скорочує сам цикл протікання процесу та має достатньо обмежений економічний ефект, адже подібні інновації є розробками інших виробників і навіть держав та не справляють фундаментальний вплив на відтворювальну економічну динаміку. Етапи інноваційного процесу, який базується на запозичених інноваціях мають узгоджуватися та отримати ресурси для фінансування. Впровадження у виробництво імпортих інновацій (розробок, техніки, технологій, організаційних новацій) обумовлює отримання визначених вихідними параметрами та рівнем модернізаційного потенціалу розробок, виробничого та економічного ефектів.

Залучення інновацій передбачає, що до розробки у виробничому процесі береться імпортна (залучена) інновація (Із), створюються умови для організації виробництва з використанням залучених новацій (ІВз); забезпечується виробництво інноваційного продукту (Іп); після комерціалізації продукту отримується комерційний ефект у вигляді грошового доходу (К). Подібна організація інноваційного процесу здійснюється переважно за схемою лінійно-послідовної моделі (Із – ІВз – Іп – К), вона відтворюється у майже незмінному масштабі і дозволяє отримати постійний дохід на протязі життєвого циклу інновації. Для того, щоб удосконалювати виробництва необхідно залучити додаткові ресурси для придбання нових інновацій.

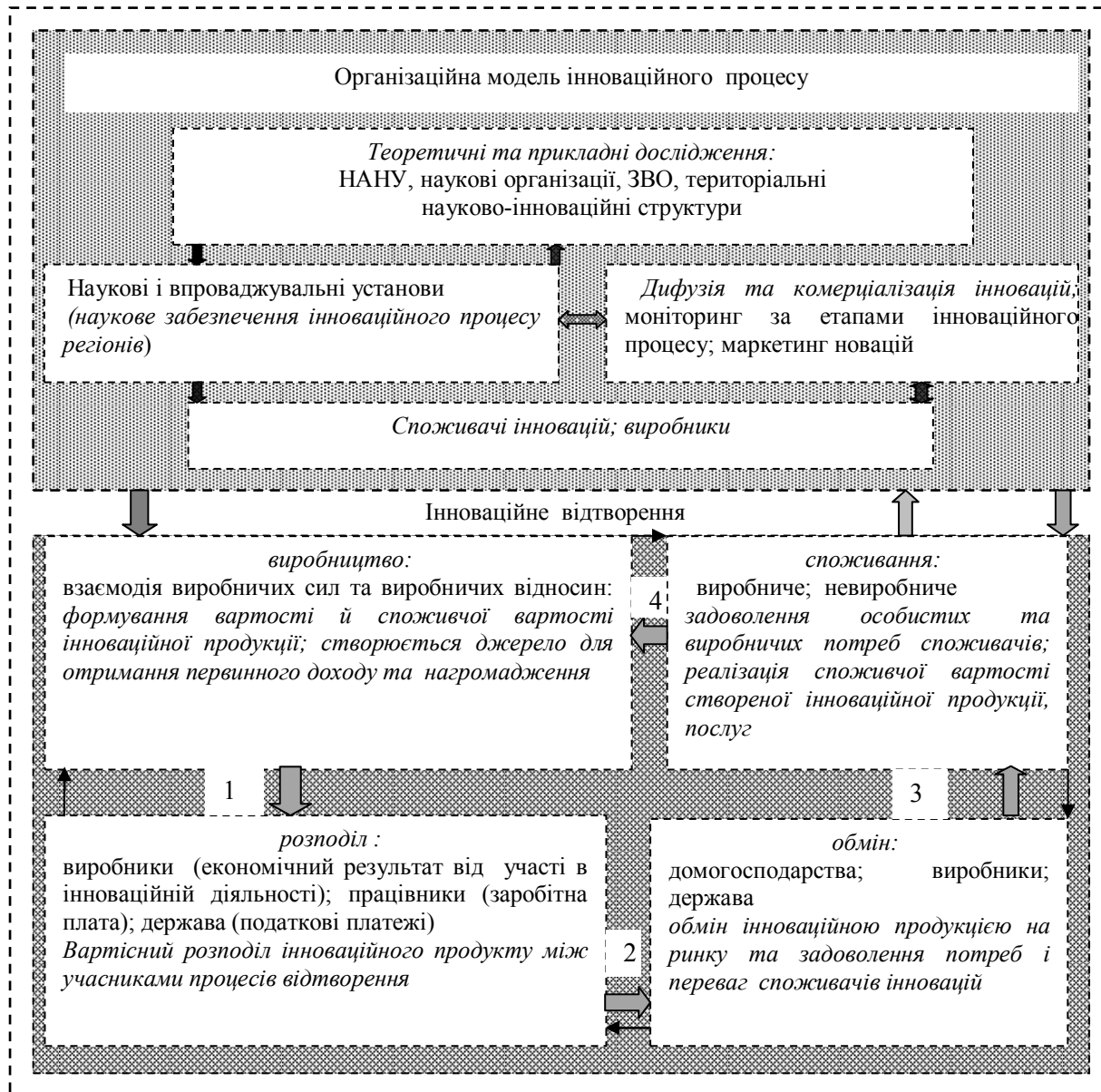

Рис. 1. Структурно-логічна схема процесу інноваційного відтворення

Джерело: авторська розробка

Організація виробничого процесу, що базується на розробці власних інновацій (рис. 1) забезпечує «спіралеподібну» динаміку відтворення, яка сприяє отриманню в новому виробничому циклі модернізованих або принципова нових інновацій (ДІв), які удосконалюють виробництво (ДІВ), що у свою чергу сприяє збільшенню обсягів випуску інноваційних товарів або поліпшенню їх якості (ДІп) та обумовлює отримання комерційного ефекту у вигляді додаткового грошового доходу (ДКі):

$$Ів-ІВ-Іп-К-ΔІв-ΔІВ- Іп -ΔІп - К -Δ К.$$

Результат інноваційного відтворення у вигляді грошового потоку від реалізації товарної форми виробленого продукту має перевищити витрати, які пов'язані із розробкою, впровадженням у виробництво й реалізацією інноваційного товару та забезпечувати отримання прибутку, що постає джерелом для відтворення і фінансування наступних інноваційних розробок. При затвердженні інноваційних програм та виокремленні джерел для їх фінансування необхідно враховувати, що інноваційна діяльність підприємств не завжди призводить до

значних витрат, пов'язаних із засвоєнням проривних технологій. Витрати, які стосуються реалізації організаційних інновацій і маркетингу не завжди потребують відповідного залучення додаткових ресурсів чи кредитування, але такі нововведення сприяють оптимізації методів господарювання та приносять значний економічний ефект.

Ендогенними детермінантами для інноваційного розвитку постають складові інноваційного потенціалу (кадри, фінанси, техніко-технологічне й інформаційно-комунікаційне забезпечення інноваційної діяльності), які у своїй сукупності формують умови для інноваційного відтворення. Екзогенний вплив на процес інноваційного відтворення справляють чинники, які формуються базисними економічними інститутами, нормативно-правовим та інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку.

Інноваційний тип відтворення ґрунтується на системі регульованих формальних норм, які скеровують економічних суб'єктів до участі у процесі виробництва, розподілу і споживання інноваційного продукту. Інноваційна динаміка комплексно реалізується за допомогою сформованих на кожному рівні ієрархії інституцій з відповідним спрямуванням та узгодженням норм інноваційної поведінки суб'єктів економіки. Визначені норми, закріплені на формальному рівні виступають інституціями та у своїй сукупній спрямованості формують інноваційний інститут.

Висновки. Обґрунтовані переваги інноваційного розвитку національної економіки для відновлення й прискорення економічної динаміки, усунення структурних диспропорцій у господарській системі та отримання, в подальшому, конкурентних переваг на світовому ринку. Інноваційне відтворення визначається сучасною моделлю та онтологічними засадами протікання інноваційного процесу, який формує організаційний базис для просування фундаментальних розробок до товаровиробника і орієнтований на задоволення потреб споживачів новацій, а також на розробку власних інновацій, які дозволяють отримувати довгостроковий економічний ефект і орієнтовані на довгостроковий характер інноваційного розвитку. Ключовою проблемою для реалізації інноваційної динаміки є безперервність інноваційного процесу і формування умов забезпечення довгострокового економічного зростання на інноваційних засадах. Зазначена стратегічна ціль потребує поєднання різноспрямованих заходів, які стимулюють як пропозицію інновацій, так і сприяють зростанню попиту на інноваційні технології, продукти, послуги.

Відтак, детермінантами процесу інноваційного відтворення виступають: безперервність етапів та динаміка інноваційного процесу, який утворює організаційний базис для просування результатів фундаментальних досліджень (новації) до виробничого циклу (нововведення) й забезпечує подальший рух до комерціалізації (інновації) за умов задоволення потреб споживачів у інноваціях; продукування власних інноваційних розробок, які мають більший потенціал для забезпечення конкурентних переваг у середньостроковому та довгостроковому періодах. На динаміку інноваційних перетворень, формування організаційної моделі інноваційного процесу і характер розширеного відтворення впливають екзогенні та ендогенні фактори. Ендогенний вплив забезпечують складові інноваційного потенціалу (кадрове, фінансове, інформаційне забезпечення, техніка і технології, організація виробництва). Екзогенний вплив справляють фактори, які формуються базисними інститутами економіки, нормативно-правовими нормами та інфраструктурним забезпеченням процесу інноваційного відтворення.

Список використаної літератури

1. Гриценко А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. 2023. №66.4 (737). С. 38-54.
2. Геєць, В. До питання теорії і практики політики соціальної якості в повоєнній Україні. *Економіка України*. 2023. № 66.4 (737). С. 3-22.
3. Геєць В.М. Інститути у розширенні технологічної модернізації економіки України. *Журнал європейської економіки*. 2016. Т. 15. № 3. С. 257.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6(120). С.18-25.

5. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації: монографія [за заг. ред. Е. М. Забарної та ін.]. Херсон, 2019. 92 с.
6. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти: доповідь. Центр Разумкова. Київ, жовтень 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення 08.10.2024).
7. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42-49.
8. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
9. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.
10. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу, пер. з англ. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

References

- [1] Grytsenko A. (2023) Natsionalno ukorineniyi rozvytok ekonomiky yak lokalna vidpovid na hlobalni heoekonomichni zrushennia [Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts]. *Economy of Ukraine*, no. 66. 4 (737), pp. 38-54.
- [2] Heyets V. (2023) Do pytannia teorii i praktyky polityky sotsialnoi yakosti v povoiennii Ukraini [On the question of theory and practice of social quality policy in post-war Ukraine]. *Economy of Ukraine*, no. 66.4 (737), pp. 3-22.
- [3] Heiets V.M. (2016) Instytuty u rozshyrenni tekhnolohichnoi modernizatsii ekonomiky Ukrainy [Instytuty u rozshyrenni tekhnolohichnoi modernizatsii ekonomiky Ukrainy]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, no.15 (3), pp. 255-265.
- [4] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemi ekonomiky*, no. 6, pp. 18-25.
- [5] Zabarna E.M. (2019) *Parady`gma innovacijnogo rozvy`tku v umovax ry`nkovoyi transformaciyi* [The paradigm of innovative development in the conditions of market transformation]. Kherson: Oldi-plyus. (in Ukrainian)
- [6] Pyschulina O. (2020) Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinant [Digital economy: trends, risks and social determinants]. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (accessed 08 October 2024).
- [7] Fedulova L. (2020) Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects]. *Economic Bulletin of the University*, no. 44, pp. 42-49.
- [8] Fedulova L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.
- [9] Chukhno A. (2003) *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]. Kyiv: LOHOS. (in Ukrainian)
- [10] Shumpeter Y. (2011) *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyклу* [Theory of economic development. Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle lane]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy House. (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 30.10.2024